

▶ Ζωντανεύοντας την αόρατη ιστορία των γυναικών
Οδοιπορικό σε μια άλλη Λευκωσία

1 Η διαδρομή που πραγματοποιήθηκε στην Κύπρο με θέμα την ιστορία των γυναικών και η οποία είχε τίτλο *Ζωντανεύοντας την αόρατη ιστορία των γυναικών: Οδοιπορικό σε μια άλλη Λευκωσία* παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στο κοινό τον Οκτώβριο του 2016 στη Λευκωσία.

2 Copyright © 2017

Κέντρο Ισότητας και Ιστορίας του Φύλου (ΚΙΙΦ)

Συντακτική επιτροπή

3 Συγγραφή κειμένων: Κυπριανού Άντρη
Κυρίτση Ειρήνη
Κυρίτση Θέκλα
Νεοφύτου Άντρεα
Νεοφύτου Έλενα
Παναγιώτου Γιώτα
Παναγιώτου Χρυστάλλα
4 Τσελίκα Ευανθία
Φαραώ Βασιλική

5 Γενική Επιμέλεια: Κυρίτση Θέκλα

Σχεδιασμός: Κυρίτση Ειρήνη
Νεοφύτου Έλενα

6 Χορηγοί: Πρόγραμμα
Πρωτοβουλίες νέων
του Οργανισμού
Νεολαίας Κύπρου

7 Έκδοση: Λευκωσία 2017

8 Φωτογραφίες: Μαρία Νεοφύτου

1 Η έκδοση αυτή αποτελεί ένα εγχείρημα να καταγραφεί η πρώτη διαδρομή που πραγματοποιήθηκε στην Κύπρο με θέμα την ιστορία των γυναικών και η οποία είχε τίτλο *Ζωντανεύοντας την αόρατη ιστορία των γυναικών: Οδοιπορικό σε μια άλλη Λευκωσία*. Διοργανώθηκε από το Κέντρο Ισότητας και Ιστορίας του Φύλου (ΚΙΙΦ) και χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα “Πρωτοβουλίες νέων” του Οργανισμού Νεολαίας Κύπρου. Παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στο κοινό τον Οκτώβριο του 2016. Η διοργάνωση ήταν μια ιστορική διαδρομή στην παλιά Λευκωσία που είχε στόχο να κάνει ορατές κάποιες πτυχές της ιστορίας των γυναικών στην Κύπρο. Η ομάδα των εθελοντριών, αφού επέλεξε κάποια σημεία - σταθμούς που συνδέονταν με την ιστορία των γυναικών, παρουσίασε τα σημεία στο κοινό υπό τη μορφή ιστορικής ξενάγησης, με πολλές ωστόσο ξεναγούς. Το ρόλο της ξεναγού διαδραμάτιζε σε κάθε σημείο - σταθμό ένα ή περισσότερα μέλη της ομάδας.

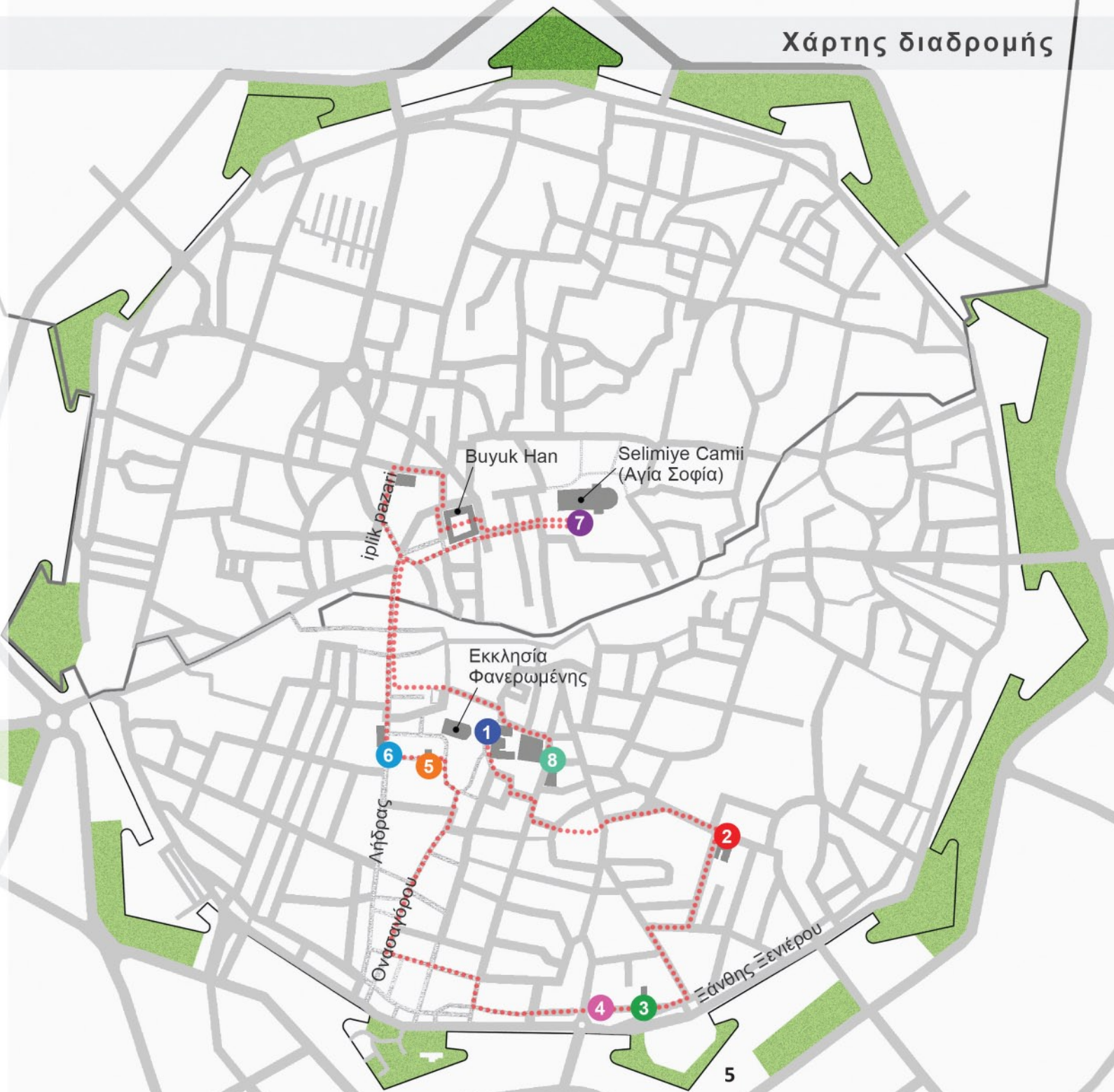
3 Το ΚΙΙΦ επέλεξε τη διοργάνωση της συγκεκριμένης διαδρομής ως την πρώτη δραστηριότητα του σωματείου επειδή αναγνώρισε τη *μη ορατότητα* των γυναικών στην κυρίαρχη ιστορική αφήγηση. Όπως στα ιστορικά εγχειρίδια, έτσι και στο αστικό τοπίο, κυριαρχεί η παρουσία των ανδρών μέσα από αγάλματα, μνημεία, ονομασίες οδών και άλλα. Την ίδια στιγμή που οι μεγάλοι της ιστορίας εμφανίζονται σχεδόν όλοι να ήταν άνδρες, η απουσία των γυναικών υπονοείται απλώς ως ένα γεγονός, ως κάτι φυσιολογικό ή κανονικό. Οι γυναίκες ούτε βρίσκονται πουθενά ούτε η απουσία τους από συγκεκριμένες θέσεις εξηγείται ως ένα αποτέλεσμα της πατριαρχίας που επικράτησε ιστορικά και οδήγησε στην καταπίεση και την ανελευθερία τους. Αυτό αναπαράγει από τη μια διάφορα στερεότυπα για τις ικανότητες και τους ρόλους των φύλων και από την άλλη είναι άδικο, αφού δεν αναγνωρίζεται ο ρόλος του μισού πληθυσμού στη διαμόρφωση της ιστορίας. Παράλληλα, η μη ορατότητα των γυναικών αποτελεί ένα σοβαρό εμπόδιο στην ολοκληρωμένη γνώση της ιστορίας της Κύπρου.

6 Στις σελίδες της παρούσας έκδοσης αποτυπώσαμε κάποια στοιχεία που η ομάδα μας βρήκε ενδιαφέροντα. Τα στοιχεία είναι αποσπασματικά και συνοπτικά, αφού στόχος δεν είναι να παρουσιαστεί μια ολοκληρωμένη ιστορική αφήγηση αλλά να δοθούν ερεθίσματα που θα αποτελέσουν αφετηρία για την περαιτέρω διερεύνηση της ιστορίας των γυναικών. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι διοργανώτριες δεν αποτελούνταν κυρίως από ιστορικούς αλλά από μη ειδικούς, δηλαδή γυναίκες που ήθελαν να εξερευνήσουν την ιστορία τους. Άλλωστε, αν υπάρχει κάτι που μας διδάσκει η ενασχόληση με την ιστορία των γυναικών είναι ότι η ιστορία δεν είναι μια αλήθεια, την οποία υποτίθεται ότι κατέχει ένα άτομο-αυθεντία. Η ιστοριογραφία είναι εξερεύνηση του παρελθόντος κατά την οποία η αφηγήτρια ή ο αφηγητής επιλέγει ποια γεγονότα είναι άξια αναφοράς και πώς αυτά ερμηνεύονται.

Στάσεις διαδρομής

- 1 Παρθεναγωγείο Φανερωμένης
- 2 Εθνογραφικό μουσείο "Αρχοντικό Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου"
- 3 Ρόγιαλ
- 4 Οδός Ξάνθης Ξενιέρου
- 5 Στέγη Εργαζομένων Γυναικών
- 6 Οδός Λήδρος
- 7 Γυναικοπάζαρο
- 8 Οδός Αισχύλου

Χάρτης διαδρομής

1

2

3

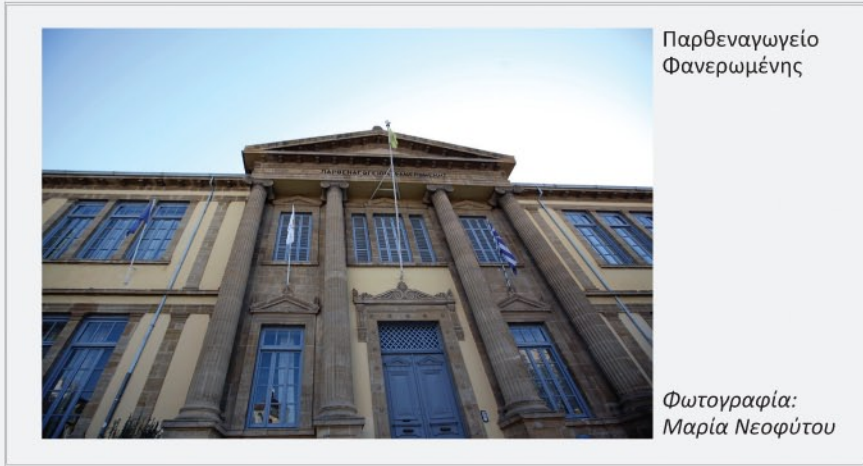
4

5

6

7

8

Παρθεναιγωγείο Φανερωμένης

Φωτογραφία: Μαρία Νεοφύτου

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες της οθωμανικής περιόδου στην Κύπρο, σε μια εποχή που ακολούθησε τον ευρωπαϊκό διαφωτισμό και την ίδρυση του ελληνικού κράτους, άρχισε να αναπτύσσεται η δημοτική εκπαίδευση στην ορθόδοξη κοινότητα του νησιού. Στο πλαίσιο αυτό, το 1859 ιδρύθηκε και το Παρθεναιγωγείο Φανερωμένης που ήταν το πρώτο δημοτικό σχολείο για κορίτσια στην Κύπρο. Προοριζόταν για τις κόρες των εύπορων οικογενειών της ελληνοκυπριακής κοινότητας και ιδρύθηκε με πρωτοβουλία του αρχιεπισκόπου Μακάριου Α΄.

Στο πρώτο έτος της λειτουργίας του, το σχολείο είχε μόλις 35 μαθήτριες στο σύνολο των έξι τάξεων. Το 1880, είκοσι χρόνια μετά την ίδρυσή του, το παρθεναιγωγείο είχε συνολικά 152 μαθήτριες και εξακολουθούσε να είναι το μοναδικό σχολείο κοριτσιών στη Λευκωσία. Στα πρώτα χρόνια τα μαθήματα που διδάσκονταν ήταν ανάγνωση, γραφή, αριθμητική, θρησκευτικά, ελληνική ιστορία και εργόχειρα. Οι μαθήτριες μάθαιναν ότι οι αρχές που έπρεπε να τηρεί μια γυναίκα ήταν η σεμνότητα, η φρονιμάδα, η εργατικότητα και η υπακοή. Δύο χαρακτηριστικά κείμενα που διδάσκονταν στη δεύτερα τάξη (γύρω στο 1907) ήταν “η καλή κόρη” και “η νοικοκυρούλα”.

Αν και το παρθεναιγωγείο προοριζόταν γενικά για τις γυναίκες των εύπορων οικογενειών, εντούτοις, επειδή οι γυναίκες της αστικής τάξης θεωρούνταν ντροπή να εργάζονται, η σχολική επιτροπή έδινε υποτροφίες σε κορίτσια από τα χαμηλότερα στρώματα ή από χωριά για να μορφωθούν και να συνεχίσουν τις σπουδές τους, με σκοπό να γίνουν δασκάλες. Μάλιστα, τις μαθήτριες γυμνασίου στα χωριά τις έλεγαν “δασκαλούες” γιατί θεωρούσαν ότι ο μόνος λόγος που ένα κορίτσι του χωριού πήγαινε γυμνάσιο ήταν για να γίνει δασκάλα. Στο κτήριο του παρθεναιγωγείου λειτουργήσε το 1903 και το “Διδασκαλείο Θηλέων Φανερωμένης”, δηλαδή το πρώτο ίδρυμα κατάρτισης γυναικών δασκάλων ή η πρώτη ανώτερη σχολή γυναικών δασκάλων στην

1

2

3

4

5

6

7

8

Κύπρο. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι γυναίκες δασκάλες αμείβονταν λιγότερο από τους άνδρες συναδέλφους τους. Παράλληλα, ο διορισμός παντρεμένων γυναικών στη θέση της δασκάλας απαγορευόταν και οι δασκάλες ήταν αναγκασμένες να παραιτηθούν από τη θέση τους όταν παντρεύονταν.

Το Διδασκαλείο έκλεισε το 1937 και το κτήριο λειτουργήσε ως παράρτημα του Παγκύπριου Γυμνασίου, όπου φοιτούσαν μόνο μαθήτριες. Το 1961, λίγο μετά την ανεξαρτησία της Κύπρου, αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητο “Παγκύπριο Γυμνάσιο Θηλέων Φανερωμένης”. Με τα γεγονότα του 1974 το σχολείο μεταφέρθηκε αλλού για ένα χρόνο, με σκοπό την ασφάλεια των μαθητριών και των δασκάλων, δεδομένου ότι η περιοχή ήταν πολύ κοντά στην πράσινη γραμμή. Το 1975 επαναλειτούργησε, ως γυμνάσιο Φανερωμένης. Αυτή ήταν και η πρώτη φορά που λειτουργήσε ως μεικτό σχολείο. Σήμερα στο κτήριο συστεγάζονται το νηπιαγωγείο, το δημοτικό σχολείο, και το γυμνάσιο Φανερωμένης.

Οι διευθύντριες και οι δασκάλες των παρθεναιγωγείων υπήρξαν πρωτοπόρες στην ίδρυση γυναικείων σωματείων στην Κύπρο. Η Θεανώ Παρούτη - Λιασίδου, η οποία ήταν διευθύντρια του Παρθεναιγωγείου Φανερωμένης από το 1887 μέχρι το 1901, οπότε αναγκάστηκε να παραιτηθεί επειδή παντρεύτηκε, επιχείρησε το 1898 να ιδρύσει γυναικείο σωματείο. Ωστόσο, η προσπάθειά της καρποφόρησε μόνο αρκετά χρόνια αργότερα με τη βοήθεια της μαθήτριάς της, Ελένης Χρήστου, η οποία την είχε διαδεχθεί στη διεύθυνση του παρθεναιγωγείου. Έτσι, το πρώτο γυναικείο σωματείο της Λευκωσίας ιδρύθηκε το 1914 με όνομα “Σωματείο Ελληνίδων Κυριών η Ένωσις” και πρώτη πρόεδρος τη Θεανώ Παρούτη - Λιασίδου.

Δίπλα από την είσοδο του παρθεναιγωγείου βρίσκεται ένα από τα ελάχιστα αγάλματα στη Λευκωσία που είναι αφιερωμένα σε γυναίκα. Αναπαριστά την Ουρανία Κοκκίνου, πρώτη γυναίκα θεολόγο στην Κύπρο και για πολλά χρόνια διευθύντρια του Παγκύπριου Γυμνασίου Θηλέων Κύκκου. Υπήρξε στέλεχος της ΕΟΚΑ και φυλακίστηκε για τη δράση της.

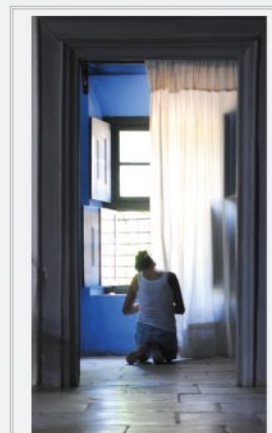
Άγαλμα Ουρανίας Κοκκίνου
Φωτογραφία: Μαρία Νεοφύτου

Η Μαρουδιά

Επόμενη στάση της διαδρομής ήταν το εθνογραφικό μουσείο γνωστό στο κοινό ως το αρχοντικό του Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου (1750-1809), ο οποίος υπήρξε δραγουμάνος, δηλαδή επίσημος μεταφραστής και αντιπρόσωπος της κυπριακής χριστιανικής κοινότητας στην "Υψηλή Πύλη" την περίοδο που η Κύπρος ήταν μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η διαδρομή, ωστόσο, δεν ασχολήθηκε με τον Χατζηγεωργάκη Κορνέσιο αλλά με την κυρά του αρχοντικού, τη Μαρουδιά (χρόνος γέννησης και θανάτου, άγνωστος).

Η Μαρουδιά καταγόταν από το χωριό Τρεις Ελιές και ήταν ανιψιά του αρχιεπισκόπου Χρύσανθου. Το συγκεκριμένο αρχοντικό πιθανόν να ήταν η προίκά της. Όπως αναφέρει ο οθωμανολόγος Αντώνης Χατζηκυριάκου, ο γάμος του δραγουμάνου Χατζηγεωργάκη με την Μαρουδιά θα του άνοιξε πολλές πόρτες. Η ένωση αυτή θα ήταν ωφέλιμη και για την οικογένεια της νύφης και, πιο συγκεκριμένα, για τον αρχιεπίσκοπο θείο της, αφού ο δραγουμάνος καταγράφεται ως ένας από τους δύο κυριότερους πιστωτές της τότε εκκλησιαστικής ηγεσίας.

Η αρχόντισσα Μαρουδιά, που ζούσε σε αυτό το παλατιακό, για τα δεδομένα της εποχής, σπίτι, ήταν μια οθωμανή γυναίκα. Ωστόσο, ως μη μουσουλμάνα και με καταγωγή από ισχυρή οικογένεια, η ζωή της ήταν πολύ διαφορετική από τη ζωή των γυναικών των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων. Από τα λίγα που γνωρίζουμε για την ιστορία της, ξέρουμε ότι μετά από την εκτέλεση του συζύγου της στην Κωνσταντινούπολη το 1809, η Μαρουδιά βρήκε καταφύγιο στην Ιταλία μαζί με τα παιδιά της και ότι ήρθε σε ρήξη με τους επισκόπους για χρέη που χρωστούσαν στην οικογένειά της. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι οι γυναίκες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία είχαν το δικαίωμα να κατέχουν περιουσιακά στοιχεία και να διαχειρίζονται την περιουσία τους, κάτι που βοήθησε τη Μαρουδιά να διεκδικήσει την περιουσία του άντρα της και της οικογένειάς της.

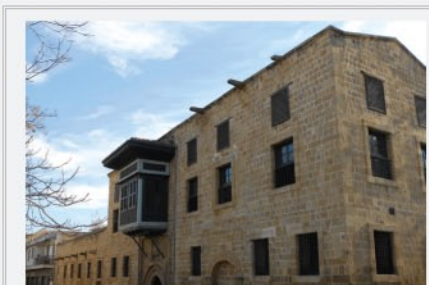
Έκθεση σύγχρονης τέχνης «Στης Μαρουδιάς» Ιούλιος 2012- Ιούλιος 2013

Αργότερα, το 1830, ο γιος του ζεύγους, Τζελεπής-Γιάγκος, αγόρασε πίσω το σπίτι από την Οθωμανή Χατιζέ χανούμ Μαγνήσαλη και μαζί με τη γυναίκα του, Ιουλιανή Βοντιτσιάνου, έζησαν εκεί μέχρι το θάνατό τους, το 1874 και 1894, αντίστοιχα. Σε μέρος της κατοικίας παρέμειναν απόγονοι της οικογένειας μέχρι και το 1979 όταν, με τον θάνατο της Ιουλίας Πική, κληροδοτήθηκε στην αρχιεπισκοπή. Το 1980 το αρχοντικό αναπαλαιώθηκε από το τμήμα αρχαιοτήτων σύμφωνα με οθωμανικά πρότυπα και το 1988 βραβεύτηκε με το βραβείο Europa Nostra.

Η Μαρουδιά αποτέλεσε την κυριότερη πηγή έμπνευσης για την έκθεση σύγχρονης τέχνης «Στης Μαρουδιάς» (Ιούλιος 2012- Ιούλιος 2013) που έλαβε χώρα στο αρχοντικό στα πλαίσια της έκθεσης «In Crisis» του Δημοτικού Κέντρου Τεχνών Λευκωσίας. Η έκθεση επιμελήθηκε από την Ευανθία Τσελίκια και την Χρυσταλλήνη Λοιζίδου και σε αυτήν έλαβαν μέρος σαράντα καλλιτέχνες.

Φύλο και αρχιτεκτονική

Το αρχοντικό όπου ζούσε το ζεύγος Μαρουδιάς και Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου κτίστηκε το 1793 στη θέση παλαιότερου αρχοντικού. Αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα αστικής οθωμανικής αρχιτεκτονικής στη Λευκωσία και περιέχει πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία σε σχέση με την αρχιτεκτονική και τη θέση των γυναικών στην οθωμανική Κύπρο. Όπως θα δούμε, αν και η συγκεκριμένη κατοικία ανήκε σε χριστιανική οικογένεια, πολλά αρχιτεκτονικά στοιχεία σχετίζονται με τον ισλαμισμό, αφού η οθωμανική αρχιτεκτονική ως τέτοια ήταν επηρεασμένη από τους κανόνες του ισλάμ.

Εξωτερική όψη μουσείου όπου φαίνεται και ο οθωμανικός εξώστης

Χαρακτηριστικό του κτιρίου είναι οι υψηλοί τοίχοι περίφραξης και τα υψηλά μικρά ανοίγματα στους τοίχους που εφάπτονταν με το δημόσιο δρόμο, αφού οι κανονισμοί δεν επέτρεπαν κάποιος περαστικός να μπορεί να δει εντός της κατοικίας. Αυτό συνδεόταν ιδιαίτερα με το σώμα της γυναίκας, το οποίο, σύμφωνα με τους κανόνες του ισλάμ, δεν έπρεπε να είναι ορατό σε άντρες έξω από το στενό οικογενειακό της κύκλο. Όταν μια γυναίκα ήταν εκτός της οικίας φορούσε τον χαρακτηριστικό φερετζέ. Όταν επέστρεφε στο σπίτι έβγαζε το φερετζέ και η ίδια η κατοικία λειτουργούσε πλέον ως ένα βέλο που έκρυβε το σώμα της.

Επίσης, το ισλάμ επέβαλλε απλές εξωτερικές όψεις, αφού δεν επέτρεπε την επίδειξη του πλούτου. Αυτό το ακολουθούσαν και οι μη μουσουλμάνοι, πιθανόν για λόγους ασφαλείας αλλά και επειδή δεν ήθελαν να διαφοροποιούνται. Το αρχοντικό είχε επίσης το δικό του χαμάμ, κάτι που επίσης προέρχεται από την ισλαμική παράδοση αλλά χρησιμοποιούνταν και από τους μη μουσουλμάνους, δίνοντας αίγλη σε ένα αρχοντικό σπίτι.

Ένα χαρακτηριστικό της αρχιτεκτονικής του κτιρίου που σχετίζεται ιδιαίτερα με τις ανισότητες των φύλων εμφανίζεται ανάμεσα στον καλό οντά και τον οθωμανικό εξώστη. Ο πρώτος ήταν το δωμάτιο του άντρα. Ήταν ο κύριος χώρος υποδοχής, όπου γίνονταν οι διάφορες συναντήσεις και ψυχαγωγούνταν οι καλεσμένοι. Βρισκόταν σε προνομιακή θέση και ήταν πλούσια διακοσμημένος. Ο δεύτερος ήταν μια μικρή επέκταση του εσωτερικού χώρου στον πάνω όροφο, η οποία συνήθως βρισκόταν πάνω από την κύρια είσοδο. Εδώ κάθονταν οι γυναίκες του σπιτιού και έβλεπαν προς το δημόσιο δρόμο. Τα ανοίγματα καλύπτονταν με καφασωτό που επέτρεπε την ορατότητα προς το δρόμο αλλά εμπόδιζε τους περαστικούς να βλέπουν τη γυναίκα που καθόταν πίσω του.

Εντούτοις, μια διαφοροποίηση που εμφανίζεται στα σπίτια της μουσουλμανικής κοινότητας ήταν ότι οι μουσουλμάνοι, σε αντίθεση με τους χριστιανούς, χρησιμοποιούσαν τον «ισπανικό τοίχο», δηλαδή ένα πλέγμα στην είσοδο της κατοικίας, το οποίο εμπόδιζε τον επισκέπτη ή τον περαστικό να δει εντός της αυλής όταν άνοιγε η εξώπορτα.

Το κτίριο αυτό, το οποίο σήμερα είναι χώρος δεξιώσεων, αποτέλεσε στα τέλη της δεκαετίας του 1940 ένα από τα πρώτα κινηματοθέατρα της Λευκωσίας ενώ αξιοποιούνταν παράλληλα ως χώρος εκδηλώσεων.

Παγκύπριο συλλαλητήριο εργατριών, 25 Σεπ 1955 (ΠΕΟ 50 ΧΡΟΝΙΑ, 1991, σ.167)

Σε αυτό πραγματοποιήθηκαν δύο εκδηλώσεις - σταθμοί στην ιστορία του εργατικού γυναικείου κινήματος της Κύπρου. Η πρώτη ήταν το Παγκύπριο Συλλαλητήριο Εργατριών που διοργανώθηκε στις 25 Απριλίου 1955 από την ΠΕΟ με θέμα τις Κοινωνικές Ασφαλίσεις και το κατώτατο όριο ημερομισθίων. Η ανακοίνωση - κάλεσμα στο συνέδριο, η οποία τυπώθηκε στα Ελληνικά και στα Τούρκικα έγραφε: «Το

συλλαλητήριο θα συζητήσει το πρόβλημα της προστασίας σας όταν αρρωστήσετε, το πρόβλημα της προστασίας των χήρων και των ορφανών και των προβλημάτων της ίσης πληρωμής με τους άνδρες για ίση δουλειά, θα συζητήσει το πρόβλημα της εφαρμογής του νόμου για τον καθορισμό ενός λογικού μεροκαμάτου και μερικά άλλα προβλήματα που έχουν μεγάλη σπουδαιότητα για κάθε εργάτρια της Κύπρου. Συναδέλφισσες. Μην απουσιάζετε από αυτό το Συλλαλητήριο». Η δεύτερη εκδήλωση - σταθμός ήταν στις 9 Ιουλίου 1959 όταν πραγματοποιήθηκε το ιδρυτικό συνέδριο της Παγκύπριας Ομοσπονδίας Γυναικείων Οργανώσεων (ΠΟΓΟ) που ιδρύθηκε ως νόμιμη συνέχεια της Παγκύπριας Οργάνωσης Δημοκρατικών Γυναικών (ΠΟΔΓ). Συγκεκριμένα, η ΠΟΔΓ είχε ιδρυθεί το 1950 και ήταν η πρώτη παγκύπρια οργάνωση γυναικών στην Κύπρο. Ωστόσο, λόγω του ότι η ΠΟΔΓ το 1955 κηρύχθηκε εκτός νόμου από την αποικιακή κυβέρνηση, το 1959 σε αυτό το χώρο ιδρύθηκε η ΠΟΓΟ ως η νόμιμη συνέχεια της ΠΟΔΓ. Στο ιδρυτικό συνέδριο συμμετείχαν 1500 γυναίκες από τις πόλεις και τα χωριά της Κύπρου. Οι διεκδικήσεις τους, σύμφωνα με τη διακήρυξη του συνεδρίου, ήταν:

- Δικαίωμα ψήφου. Να ψηφίζουμε και να ψηφιζόμαστε.
- Ίσα δικαιώματα με τους άντρες στην πολιτική και κοινωνική ζωή.
- Προστασία με νομοθετικά μέτρα της μητέρας και των παιδιών.
- Κοινωνικές ασφαλίσεις.
- Δικαίωμα εργασίας για να μην μας κατατρώγει η ανεργία.
- Ισομισθία για ίση δουλειά.
- Πλήρη εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση για τα παιδιά.
- Προστασία όλων των εργαζομένων γυναικών.
- Ελευθερία οργάνωσης και δράσης στις οργανώσεις γυναικών.
- Αγώνας μαζί με το λαό για ολοκλήρωση της ανεξαρτησίας για μια Κύπρο ειρηνική, χαρούμενη και ευτυχημένη.

Συνέδριο ΠΟΓΟ (ΠΟΓΟ, 1980, σ.30)

Αργότερα, γύρω στο 1982, ο χώρος αυτός μετατράπηκε σε εργοστάσιο κατασκευής Jeans και λειτούργησε ως τέτοιο μέχρι περίπου τις αρχές του 2000. Στο εργοστάσιο εργοδοτούνταν γύρω στα 70 άτομα, ως επί το πλείστον γυναίκες. Μάλιστα, σε συνέντευξη που έγινε στο πλαίσιο της ιστορικής μας διαδρομής, συνδικαλιστής που επιθεωρούσε το εργοστάσιο ανέφερε ότι κάποια στιγμή ο ιδιοκτήτης του εργοστασίου τοποθέτησε κάμερες στο χώρο εργασίας για να ελέγχει πόσες φορές και για πόση ώρα οι εργάτριες πήγαιναν στην τουαλέτα. Ωστόσο, οι εργάτριες, οι οποίες ήταν οργανωμένες σε συντεχνίες, κυρίως την ΠΕΟ και τη ΣΕΚ, διαμαρτυρήθηκαν και οι κάμερες αφαιρέθηκαν.

Οδός Ξάνθης Ξενιέρου

Το Ρόγιαλ βρίσκεται στην οδό Ξάνθης Ξενιέρου, μια από τις λίγες οδούς στην παλιά Λευκωσία με όνομα γυναίκας και μάλιστα γυναίκα της νεότερης εποχής. Τουλάχιστον στις περιοχές που ελέγχονται από την Κυπριακή Δημοκρατία, τα πλείστα ονόματα δρόμων είναι αντρικά ενώ στην περίπτωση που μια οδός έχει θηλυκό όνομα, αυτό είτε σχετίζεται με αφηρημένη έννοια (π.χ. ελευθερία) είτε αναφέρεται σε παράδοση, όπως η οδός Σαπφούς και η οδός Ελένης Παλαιολόγης. Στην παλιά Λευκωσία υπάρχει επίσης και η οδός "Ρηγαίνης", που σημαίνει βασίλισσα, μορφή που συναντάται στη μεσαιωνική λαϊκή παράδοση της Κύπρου.

Η Ξάνθη Ξενιέρου είναι η εξελληνισμένη απόδοση της Elisabeth Santi-Lomaca Chenier, η οποία ήταν διανοούμενη κυπριακής καταγωγής. Γεννήθηκε μάλλον στη Λάρνακα το 1729 αλλά μεγάλωσε στην Κωνσταντινούπολη. Αργότερα, παντρεύτηκε το Γάλλο Λουδοβίκο Σενιέ και από το 1765 μετακόμισε στο Παρίσι όπου και πέθανε το 1808. Είναι γνωστή ως διανοούμενη και οικοδέσποινα "φιλοσοφικού σαλονιού" στην προεπαναστατική και επαναστατική Γαλλία αλλά και ως μητέρα του μεγάλου Γάλλου ποιητή André Chénier. Είναι επίσης γνωστή επειδή στο φιλοσοφικό της σαλόνι προωθούσε τις ιδέες και το κίνημα του φιλελληνισμού. Η ιστορία της "Μαντάμ Σενιέ" μας μεταφέρει στο θεσμό του Σαλονιού, ο οποίος ξεκίνησε τον 17ο αιώνα στο Παρίσι από την μαρκησία Ραμπουγιέ και έφτασε στο απόγειό του το 18ο αιώνα. Τα Σαλόνια ήταν σπίτια μορφωμένων γυναικών οι οποίες καλούσαν διάφορους διανοούμενους και λόγιους σε συναντήσεις με σκοπό την ανταλλαγή ιδεών. Οι γυναίκες αυτές, που ονομάζονταν "salonnières", βοήθησαν και χρηματοδότησαν την εξάπλωση των ιδεών του διαφωτισμού όταν οι ιδέες εκείνες διώκονταν από τις Γαλλικές αρχές. Ειρωνεία της ιστορίας είναι ότι οι διαφωτιστές υπερασπίστηκαν τα δικαιώματα όλων των αντρών αλλά όχι τα δικαιώματα των γυναικών. Οι πλέον αναγνωρισμένοι στοχαστές του διαφωτισμού, όπως ο Βολτέρος και ο Ρουσό, θεωρούσαν ότι οι γυναίκες ανήκαν στην ιδιωτική σφαίρα και ως φύλο ήταν "εκ φύσεως" ακατάλληλο να συμμετέχει στα δημόσια θέματα και την πολιτική. Έτσι, παρά τη συνεισφορά των γυναικών στο διαφωτισμό καθώς και στη Γαλλική επανάσταση, όχι μόνο η επανάσταση τους αρνήθηκε το δικαίωμα της ψήφου αλλά λίγα χρόνια μετά την επιτυχία της, συγκεκριμένα το 1793, η επαναστατική κυβέρνηση κήρυξε παράνομη κάθε γυναικεία πολιτική δραστηριότητα.

1 Στέγη Εργαζομένων Γυναικών

2 Στην οδό Σωκράτους 19, υπάρχει η Στέγη Εργαζομένων Γυναικών, η οποία λειτουργεί από το 1960. Ιδρύθηκε μετά από πρωτοβουλία της Αναστασίας Κουμπαρίδου, η οποία ζήτησε την παροχή του συγκεκριμένου χώρου από την εκκλησία της Φανερωμένης. Η τελευταία τον παραχώρησε με σκοπό να χρησιμοποιηθεί ως χώρος ανάπαυσης των πωλητριών που εργάζονταν στο κέντρο της πόλης, δεδομένου ότι οι περισσότερες ήταν από χωριά και δεν είχαν κάπου να πάνε κατά τη διάρκεια του μεσημβρινού διαλείμματος. Στο χώρο αυτό, οι εργαζόμενες είχαν τη δυνατότητα να φάνε το μεσημεριανό τους και να κοιμηθούν (υπήρχε και ένας αριθμός κρεβατιών) ενώ στο χώρο τις επισκέπτονταν και οι εκπρόσωποι των συντεχνιών τους (ΠΕΟ και ΣΕΚ) και συζητούσαν διάφορα εργασιακά θέματα που τις απασχολούσαν. Από μαρτυρίες φαίνεται ότι την περίοδο της ακμής του σύχναζαν εκεί περισσότερες από 75 γυναίκες. Σήμερα, η Στέγη Εργαζομένων Γυναικών, αν και υπολειτουργεί σε σχέση με παλαιότερα, εξακολουθεί να υπάρχει, αφού η κυρία Ελένη ανοίγει εθελοντικά τη Στέγη σε καθημερινή βάση.

3 Όψη Στέγης Εργαζομένων Γυναικών από οδό Σωκράτους
Φωτογραφία: Μαρία Νεοφύτου

4 Οδός Λήδρας

5 Ένα ακόμα παράδειγμα κινητοποίησης που έγινε στην οδό Λήδρας (έξω από τον σημερινό "Ηράκλη"). Στη φωτογραφία διακρίνεται πινακιοφορία της Συντεχνίας Ένδυσης και Υπόδησης (ακριβής ημερομηνία άγνωστη) όπου η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ήταν γυναίκες.

6 Πινακιοφορία (Ιστορία ΠΣΕ-ΠΕΟ, 1991, σ.274)

7 Η οδός Λήδρας αποτέλεσε συχνά χώρο διαδηλώσεων και διαμαρτυριών στη σύγχρονη ιστορία της Κύπρου. Ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1940, περίοδος μαζικών εργατικών αγώνων, η Λήδρας φιλοξένησε πολλές κινητοποιήσεις στις οποίες οι γυναίκες διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο, είτε ως εργαζόμενες, είτε ως άνεργες, είτε ως συγγενείς εργαζομένων και ανέργων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η ιδιαίτερα μαζική για την εποχή διαδήλωση που έγινε στις 29 Απριλίου 1940 από άνεργες και άνεργους που σύμφωνα με εφημερίδα της εποχής "ανεχώρησαν από το οίκημα της συντεχνίας των κτιστών και προπορευομένων γυναικών και παιδιών εβάζον δια της οδού Λήδρας προς την πλατεία Σεραγίου" (Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 30.4.1940).

1 Το γυναικοπάζαρο δεν είναι εξακριβωμένο πότε ακριβώς ξεκίνησε αλλά φαίνεται ότι μια μορφή του υπήρχε ήδη από την περίοδο των Φράγκων, γύρω στον 13ο-15ο αιώνα, στην περιοχή που σήμερα βρίσκεται το Βύγυκ Hamam. Την περίοδο εκείνη η αγορά των γυναικών ονομαζόταν νηματοπωλείο και από εκεί πήρε το όνομά της η σημερινή οδός "Ιπλίκ Παζαρι" που είναι η τουρκική απόδοση του "νηματοπωλείου", αφού ιπλίκ σημαίνει νήμα ή κλωστή.

2 Από το αρχείο του Ινστιτούτου Ερευνών ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

3 Αργότερα, από την περίοδο που η Κύπρος ήταν μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1571-1878) μέχρι και τις αρχές του 20 αιώνα, όταν η Κύπρος ήταν πια υπό Βρετανική Διοίκηση, το γυναικοπάζαρο αποτελούσε σημαντικό μέρος των παζαριών της Λευκωσίας που απλώνονταν στα δρομάκια της πόλης. Ανάμεσά τους ήταν και το γυναικοπάζαρο, το παζάρι δηλαδή όπου συγκεντρώνονταν οι γυναίκες για να πουλήσουν την πραμάτεια τους. Γυναίκες από όλο το νησί και από όλες τις κοινότητες μαζεύονταν εκεί και αγωνίζονταν για τον ίδιο σκοπό: την επιβίωση. Επειδή το γυναικοπάζαρο γινόταν κάθε Παρασκευή, η οποία θεωρούνταν ημέρα γιορτής των Τούρκων, στα Τούρκικα το έλεγαν Cuma Bazari (Τζουμά Παζάρι) αφού Cuma σημαίνει Παρασκευή. Μάλιστα, η μεγάλη κίνηση που δημιουργούνταν στο γυναικοπάζαρο κάθε Παρασκευή άφησε τη γνωστή έκφραση που αναφέρεται όταν ένα μαγαζί έχει μεγάλη πελατεία: «όσοι μπαίνουν, όσοι βγαίνουν την Παρασκευή στην Χώραν». Οι περιηγητές αναφέρουν ότι οι γυναίκες έρχονταν πάνω στα γαϊδούρια τους, κάθονταν στο πάτωμα και αράδιαζαν την πραμάτεια τους στα πόδια τους. Ιδιαίτερο θαυμασμό προκαλούσαν στους περιηγητές τα μεταξωτά και βαμβακερά υφαντά τους. Εκεί, εκτός από τα υφαντά και τα γνωστά λευκαρίτικα, μπορούσε κανείς να βρει πιπίλες, κροσιέδες, αλατζιές, κουρούκλες με φλόκου, σπιτικά εδέσματα, γλύκα του κουταλιού και πολλά άλλα.

4 Το 1922 η Επιτροπή της εκκλησίας της Φανερωμένης αποφάσισε να χτίσει ειδικό χώρο για να στεγάσει το γυναικοπάζαρο. Σύμφωνα με την εκκλησία η απόφαση εκείνη πάρθηκε για να προστατευθούν οι πωλήτριες από τον ήλιο και τη βροχή, με τα οποία έρχονταν αντιμέτωπες οι γυναίκες στην παλιά αγορά. Σε ένα άλλο επίπεδο, το χτίσιμο αυτό, το οποίο ανατέθηκε στον νεοκλασικό αρχιτέκτονα, Θεόδωρο Φωτιάδη, ήταν μια "ελληνοποίηση" του παζαριού που μέχρι τότε θύμιζε τα υπαίθρια παζάρια της ανατολής. Το νέο γυναικοπάζαρο εγκαινιάστηκε το 1924 και ήταν ένα μεγάλο υπόστεγο νεοκλασικού ρυθμού με γυάλινους θόλους στο τέρμα της σημερινής οδού Λήδρας. Τότε εισήχθη και ενοίκιο χώρου στις γυναίκες, οι οποίες ανάλογα με το χώρο που διάλεγαν πλήρωναν και τις ανάλογες τιμές (από 1 μέχρι 4,5 γρόσια). Το γυναικοπάζαρο τερμάτισε τη λειτουργία του τον Ιούνιο του 1958, όπως και άλλα καταστήματα του μακρύδρομου, λόγω των σκληρών περιορισμών του «κέρφιου». Το 1969 το γυναικοπάζαρο κατεδαφίστηκε και έτσι έκλεισε ένα σημαντικό κομμάτι της ιστορίας της πρωτεύουσας. Ωστόσο, το 2008 το γυναικοπάζαρο αναβίωσε σε μια πιο σύγχρονη εκδοχή στο χώρο όπου βρισκόταν παλαιότερα το κτίριο του γυναικοπάζαρου. Η πρωτοβουλία της αναβίωσής του οφείλεται στην Αμβροσία Σακκάδας, η οποία, έχοντας η ίδια κατάσταση στο τέρμα της Λήδρας, βρήκε ένα όμορφο τρόπο να δώσει ζωή στην περιοχή του καταστήματός της και κίνητρο στον κόσμο να φτάνει μέχρι εκεί.

Γυναίκα και θέατρο

Η οδός Αισχύλου μας δίνει την ευκαιρία να εξετάσουμε την ιστορική σχέση των γυναικών με το θέατρο στην Κύπρο δεδομένου ότι βρίσκεται ανάμεσα σε δύο χώρους που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην ιστορία του θεάτρου. Από τη μια είναι η πίσω όψη του Παρθεναγωγείου Φανερωμένης και από την άλλη είναι το Θέατρο Παπαδοπούλου, το οποίο βρισκόταν κάποτε πάνω στη συγκεκριμένη οδό.

Μέχρι τη δεκαετία του 1940 ήταν μεγάλο ταμπού για μια γυναίκα να ανέβει στη σκηνή και οι γυναικείοι ρόλοι παίζονταν και εκείνοι από άντρες. Οι πρώτες εξαιρέσεις σε αυτό τον κανόνα ήταν κάποιες μαθήτριες και δασκάλες. Στο πλαίσιο αυτό, το 1891 ανέβηκε στο Παρθεναγωγείο Φανερωμένης η θεατρική παράσταση “Ροβέρτος ο Αρχιληστής”, στην οποία αναφέρεται για πρώτη φορά η συμμετοχή κύπριας ηθοποιού στη σκηνή, της μαθήτριας Πολυξένης Φυσεντζιδη. Τα επόμενα χρόνια ακολούθησαν μερικές ακόμη θεατρικές παραστάσεις με τη συμμετοχή κυπρίων μαθητριών. Χαρακτηριστικά, το 1907 το Παρθεναγωγείο Φανερωμένης, σε συνεργασία με το Παγκύπριο Γυμνάσιο, ανέβασαν την τραγωδία “Ηλέκτρα” με τη συμμετοχή μαθητριών και μαθητών. Ο Τύπος της εποχής υπήρξε έντονα επικριτικός προς τα σχολεία και τους γονείς που επέτρεψαν να ανεβούν στην ίδια σκηνή μαθητές και μαθήτριες! Παρόμοια ήταν η πορεία της Τουρκοκυπριακής κοινότητας, αφού οι Τουρκοκύπριες δασκάλες και μαθήτριες υπήρξαν πρωτοπόρες στη συμμετοχή, συγγραφή και διοργάνωση θεατρικών παραστάσεων. Στα χρόνια του μεσοπολέμου, αναπτύχθηκε η Κυπριακή Επιθεώρηση και εμφανίστηκαν και τα πρώτα συντεχνιακά θέατρα, με αποτέλεσμα να παρουσιαστούν στη σκηνή οι πρώτες γυναίκες ηθοποιοί έξω από το πλαίσιο του μαθητικού θεάτρου. Λίγο αργότερα, με τη μαζικοποίηση του κινήματος της Αριστεράς τις δεκαετίες του ‘40 και ‘50 το συντεχνιακό θέατρο γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη υπό το σύνθημα “από το λαό για το λαό” και δόθηκε η ευκαιρία στις γυναίκες των εργατικών και αγροτικών στρωμάτων να συμμετάσχουν μαζικότερα στο θέατρο και ως θεατές ως ηθοποιοί. Αποκορύφωμα της θεατρικής δραστηριότητας των συντεχνιών αποτέλεσε η ίδρυση του «Προμηθέα» το 1944, που ήταν το πρώτο επαγγελματικό θέατρο στην Κύπρο. Στις πρώτες του παραστάσεις συμμετείχαν και γυναίκες ηθοποιοί, ανάμεσά τους η Φλωρεντία Δημητρίου και η Γιώτα Μετζίτη.

Το Θέατρο Παπαδοπούλου βρισκόταν στην οδό Αισχύλου από το 1899 μέχρι το 1967. Κτίστηκε από το μεγαλοεπιχειρηματία της εποχής και ευεργέτη της πόλης, Γεώργιο Παπαδόπουλο, και ήταν από τα πιο όμορφα θέατρα, όχι μόνο της Κύπρου, αλλά ευρύτερα της Μέσης Ανατολής. Σχεδιάστηκε από ένα μαλτέζο αρχιτέκτονα στο πρότυπο της «Σκάλας του Μιλάνο» (δηλαδή 3 ορόφοι με μπαλκόνια το ένα πάνω από το άλλο). Ήταν το σημαντικότερο θέατρο της Λευκωσίας και φιλοξένησε μεγάλο αριθμό θεατρικών παραστάσεων στις οποίες συμμετείχαν γυναίκες ηθοποιοί από την Κύπρο και το εξωτερικό. Δυστυχώς, το 1967 οι ιδιοκτήτες αποφάσισαν να το καταδαφίσουν για να κτίσουν στη θέση του καταστήματα.

Παρθεναγωγείο Φανερωμένης:

Γυμνάσιο Φανερωμένης. Οικοσελίδα. [Μέσω διαδικτύου] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://gym-faneromeni-lef.schools.ac.cy/>

Δαλίτης, Φρίξος (2016). Η αρχιτεκτονική πάει στη Φανερωμένη. Στο: *Φιλελεύθερος* [Μέσω διαδικτύου] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.philenews.com/el-gr/koinonia-eidiseis/160/191186/i-architektoniki-paei-sti-faneromeni> [22 Μαρτίου 2016].

Λύκειο Κύκκου Β' (1990). *Αφιέρωμα στην Ουρανία Κοκκίνου*. Λευκωσία.

Παπαπολυβίου, Π. (2014). Εκπαιδευτήρια Φανερωμένης. Σύναξη αποφοίτων. Στο *Περί Ιστορίας* [Μέσω διαδικτύου] Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://parapolyviou.com/2014/05/24/ekpaideftiria-faneromenis-sinaxi-afofiton/> [24 Μαΐου 2014].

Περισιάνης, Π. Κ. (1998). *Ιστορία της εκπαίδευσης των κοριτσιών στην Κύπρο*. Λευκωσία: Παναγιώτης Περισιάνης.

Σιακαλλή, Α. (2011). Γυναίκαει σωματεία. Στο *Ενθύμιον*. Λευκωσία: Εφημερίδα “Ο Φιλελεύθερος”. Τόμος 6.

Εθνογραφικό μουσείο “Αρχοντικό Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου”:

Ηλιαδου Σ. Ε. (2008). *Ερευνα του Κυπριακού Μαχαλά στις Τουρκικές Συνοικίες: η περίπτωση του That el Kale*. Διπλωματική εργασία: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών.

Ριζοπούλου-Ηγουμενίδου, Ε. (1991). *Το αρχοντικό του δραγομάνου της Κύπρου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου*. Λευκωσία: Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζίτης Κύπρου.

Τσελίκια Ε. & Λοϊζίδου Χ. (2012). Έκθεση στις Μαρουδιάς, Αρχοντικό του Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου: Εθνολογικό Μουσείο. In *Crisis Terra Mediterranea*. Δημοτικό Κέντρο Τεχνών Λευκωσίας.

Enlart, C. (1987) *Gothic art and the Renaissance in Cyprus*. Μετάφ. στα αγγλικά, Hunt, D. Λονδίνο: Trigraph.

Hadjikyriakou, A. (2016). The province goes to the center: the case of Hadjiyorgakis Kornesios, dragoman of Cyprus. Στο Christine Isom-Verhaaren and Kent F. Schull (επιμ.) (2016). *Living in the Ottoman Realm: Sultans, Subjects, and Elites*. Bloomington: Indiana University Press, σσ. 238-253.

Pierce, P. L. (1993). *The Imperial Harem*. Oxford University Press.

Schriwer C. (2002). Cultural and Ethnic Identity in the Ottoman Period Architecture of Cyprus, Jordan and Lebanon. *At Levant* 34, pp197-218.

Ρόγιαλ:

ΠΕΟ (1991). *ΠΕΟ 50 ΧΡΟΝΙΑ*. Λευκωσία: ΠΕΟ.

ΠΕΟ (1991). *Ιστορία ΠΣΕ-ΠΕΟ*. Λευκωσία: ΠΕΟ.

ΠΟΓΟ (1980). *ΠΟΔΓ-ΠΟΓΟ 30 ΧΡΟΝΙΑ*. Λευκωσία: ΠΟΓΟ.

Συνέντευξη με τον Πάνο Παναγιώτου, συνδικαλιστή της ΣΕΒΕΤΥΚ-ΠΕΟ που επιθεωρούσε το εργοστάσιο.

Συνέντευξη με τον Πανίκο Θεοδώρου, πρώην Γ.Γ. της ΣΕΒΕΤΥΚ (1996-2010).

Οδός Ξάνθης Ξενιέρου:

Ζιτσαίας, Χρυσανθής (1972). Λήμμα “Ελισάβετ Λομάκα - Σενιέ”. Στο *Κύπριες Λογοτέχνιδες*. Θεσσαλονίκη: Ζ. Χρυσανθής, σσ.25-26.

Anderson, B.S. & Zinsser, J.P. (1990). *A History of their Own: Women in Europe from Prehistory to the Present*, τομ. II, Harmondsworth: Penguin Books, σ.106-109, 112-115, 118-120.

Στέγη Εργαζομένων Γυναικών:

Συνέντευξη με την Κα Ελένη, φροντίστρια της Στέγης.

Οδός Λήδρας:

Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 30.4.1940.

Γυναικοπάζαρο:

Μαραγκού, Άννα (1987). *Για το γεναικοπάζαρον. Μια συμβολή για τη μελέτη της ιστορίας της Λευκωσίας*. Λευκωσία: Δήμος Λευκωσίας.

Χριστοδούλου, Μιχάλης (2013). Γυναικοπάζαρο: Το μικρό Portobello της Λευκωσίας [Μέσω Διαδικτύου]. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://www.google.com/search?q=%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CE%AF%CE%BA%CF%84%CF%85%CE%BF&ie=utf-8&oe=utf-8&rls=org.mozilla:en-US:official&client=firefox-a&channel=fflb&gfe_rd=cr&ei=wwqFWO3uG6ns8wekxrrQDA [21.08.2013].

Οδός Αισχύλου:

Κατσούρης, Γιάννης (2005). *Το Θέατρο στην Κύπρο*, Α και Β τόμος, Λευκωσία.

Καυκαρίδη, Παναγιώτα (2010). Γυναίκα και θέατρο στην Κύπρο. Στο *Χρονικό* της εφημ. Πολίτης, τ.106, 7.03.2010.

Μ. Π. Μουστέρης, *Χρονολογική Ιστορία του Κυπριακού Θεάτρου*, Λεμεσός, 1988.

Παναγιώτα Καυκαρίδου (2015) Τα πρώτα Θέατρα στην Κύπρο ‘Παπαδοπούλου’ και ‘Μπελίκ Πασά’. Στην εφημ. *Χαραυγή*, 9/8/2015 και 10/8/2015.

Η έκδοση αυτή αποτελεί ένα εγχείρημα να καταγραφεί η πρώτη διαδρομή που πραγματοποιήθηκε στην Κύπρο με θέμα την ιστορία των γυναικών και η οποία είχε τίτλο *Ζωντανεύοντας την αόρατη ιστορία των γυναικών: Οδοιπορικό σε μian άλλη Λευκωσία.*

Διοργανώθηκε από το
Κέντρο Ισότητας και Ιστορίας του Φύλου (ΚΙΙΦ)

και χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα
“Πρωτοβουλίες νέων” του
Οργανισμού Νεολαίας Κύπρου.

